

**Възможности и пречки за стопанско развитие
в конституционните проекти и основния закон на княжество
България от 1879 година**

**Opportunities and Obstacles for Economic Development
in the Constitutional Projects and the Basic Law of the Principality
of Bulgaria from 1879**

Петко Ст. ПЕТКОВ
Petko St. PETKOV

DOI: 10.61836/SEPD4729

Received: 19.08.2024
Available online: 21.11.2024

***Abstract:** The article analyzes the texts in the constitution of the Principality of Bulgaria from 1879, related to the economy and economic development. An answer is also sought to the question of whether there is continuity between the ideas and programs for future state organization and governance in the period up to the creation of the new Bulgarian state, i.e. until the Liberation of Bulgaria in 1879, and the projects discussed in the Constituent Assembly (Russian and Bulgarian). As well as what is the influence and borrowings from other constitutions (Greek, Romanian, Serbian) in the texts of the Bulgarian Basic Law from 1879, related to the economy and economic development.*

Key words: economic development, constitutional projects, Tarnovo constitution, Principality of Bulgaria, Liberation of Bulgaria in 1879

JEL: N01

Дългогодишните ми проучвания за развитието на идеите за държавно устройство и управление в българското общество през 19 век, а напоследък и за представите на водещи личности и организации за стопанското развитие на българите, естествено водят към опит да се разгледа проблема за стопанските аспекти на конституционните текстове от 1879 г. Става дума основно за три исторически документа: руският проект за Органически устав, българският проект за конституция (т.нар. Рапорт) и окончателно приетият основен закон на 16 април 1879 г. Освен анализ на текстовете в конституцията, имащи отношение към икономиката, тук се търси отговор и на въпросите има ли приемственост между

идеите и програмите за бъдещо държавно устройство и управление в периода до създаването на новата българска държава, т.е. до Освобождението през 1879 г., и проектите, обсъждани в Учредителното събрание, както и какво е влиянието и заемките от други основни закони в българската конституция в конкретния икономически аспект.

Прегледът на идеите и проектите за държавно устройство и управление през 19 век до създаването на новата българска държава през 1879 г. с оглед присъствието в тях на конкретни възгледи за икономическото развитие на българите показва, че представите за бъдещата българска държава са твърде общи, в тях като главна цел се визира националното освобождение и националното единство, а политическият прагматизъм на бъдещото държавно устройство е поставен на по-заден план (Petkov, 2023, p. 144). Програмните документи на отделни влиятелни личности и на българските организации не съдържат цялостна концепция за стопанското развитие на българите. Вместо комплекс от фактори, подпомагащи бъдещ икономически растеж, в някои от тези документи се съдържа остро критично отношение към причинителите на стопански застои (липсата на гаранции за правов ред в османската държава, дискриминационното отношение към немюсюлманите, тежкото данъчно бреме и др.), които според авторите на програмните текстове първо трябва да бъдат отстранени, а едва след това да се мисли за създаване на условия за прогресивно стопанско развитие. И все пак, не може да не се отбележи наличието на отделни прояви на стопанско прорицателство, съдържащи реалистични и обосновани идеи за икономически просперитет (Petkov, 2023a, p. 69).

Макар да не е лишена от основания констатацията, че и в текста на приетата Търновска конституция, и в парламентарните дебати „липсва икономическа концепция“ (Palangurski, 2018, p. 24), в хода на Учредителното събрание през 1879 г. също могат да се открият разумни икономически идеи, макар повечето от тях да не са с български произход. Получава се така, че от една страна Берлинският договор, на основание на който се конституира новата българска държава през 1879 г., предвижда събрание на български нотабили самостоятелно да изготви Органически устав на Княжеството. Но от друга – великодушният руски император Александър II, чийто специален комисар и правителството му реално управляват временно окупираните български земи до средата на 1879 г., подарява на българското събрание на нотабилите свой проект за основен закон, с който по думите на Ал. Дондуков те можели и да не се съобразят, но всъщност никой от депутатите не посмее да предложи той да бъде игнориран. Практичното решение, взето на 7 март 1879 г. в Учредителното събрание, до което се стига благодарение на разумното предложение на умерените делегати, условно и неточно обозначени като „консервативни“, предвижда една парламентарна комисия от 15 члена да прегледа руския проект, да го промени на места или допълни, ако прецени за не-

обходимо, да добави непременно към него „основните начала“ на бъдещата конституция и да го представи за одобрение пред събранието. Затова и настоящият анализ следва този модел: руски проект за Органически устав – български проект за конституция – окончателен вариант на основния закон.

Един от текстовете, свързани с разглежданата тема, е осма глава от руския проект за **издръжката на княза и на княжеския дом**. За разлика от действащите конституции на Сърбия и Румъния и подобно на основния закон на Гърция (Раев, 2014, pp. 67–117), авторите на руския проект предлагат точно определена сума – „един милион франка на година“ (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 87). Общ за всички посочени примери е принципът, че Народното събрание е институцията, която определя и променя сумата на княжеската издръжка. Като възприема посочения принцип за определящата роля на парламента, комисията, изготвила българския проект за конституция, ограничава цивилната листа на княза и на неговия двор на шестстотин хиляди франка на година (Petkov, 2000, p. 80). Независимо от прибързаното отхвърляне на рапорта на комисията на 21 март 1879 г. под въздействие на демагогските речи на П. Р. Славейков и П. Каравелов, и това нейно предложение, както и много други, остават в окончателния вариант на Търновската конституция до изменението ѝ през 1911 г., когато точната сума на княжеската издръжка отпада от основния закон.

Вместо да заеме от гръцката конституция (чл. 75) принципното положение, че всички депутати, които са „изпълнили дълга си“ и са участвали в редовна сесия на парламента, получават от държавната хазна **обезщетение**, което може и да не е точно определена сума (в гръцкия закон е две хиляди драхми за сесия – Раев, 2014, p. 83), руският проект повтаря по този въпрос текста на чл. 87 от сръбския основен закон от 1869 г. Той предвижда членовете на Народното събрание, които не живеят в същото място, където то заседава, да получават „наднични пари“ или „дневни“, както и всички пътни разноски за отиване и връщане, които ще се определят с отделен закон (Раев, 2014, p. 111; Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 95). Водени от прагматични съображения и предвиждащи усложненията, които могат да настъпят заради пренебрежението към депутатите, живеещи в града, където заседава парламента, авторите на българския проект за конституция редактират руския проект в тази му част така, че всички членове на Народното събрание и сената (какъвто се предвижда в рапорта) да „получават възнаграждение за през времето, когато заседават“ (Petkov, 2000, p. 87). Мнозинството в събранието обаче, доминирано, а често и манипулирано от водачите на самонарекните се либерали, оставя в чл. 139 от конституцията първоначалното предложение от руския проект (т.е. сръбската редакция от 1869 г.), което, както е известно, създава проблеми в следващите години (Palangurski, 2018, p. 27–28). Изменението на този член от Четвъртото Велико народно събрание през 1893 г., мнозинство в което имат привържениците на Ст. Стамболов, във варианта, предложен от уж „консервативния“

рапорт още през 1879 г., е още едно доказателство за вредата от демагогията и партийния инат, проявявани неведнъж в учредителния парламент най-вече от водачите на либералите (Petkov, 2003, p. 215).

За разлика от действащите по това време основни закони на Гърция и Румъния, в които няма обособени части и специални текстове за **държавните имоти**, в конституцията на Сърбия те са предмет на цял раздел заедно с цивилната листа на княза. По този въпрос депутатите от Учредителното събрание (и в рапорта на комисията, и в приетата конституция) напълно приемат предложенията, съдържащи се в руския проект, които постановяват, че държавните имоти принадлежат на българското княжество и с тях не могат да се ползват князът и роднините му, че те се управляват от „надлежен министър“, както и че специален закон трябва да определи начина, по който те ще могат да се отстъпват и залагат. И друго предложение от руския проект, прието и в българския, макар и отсъстващо в основните закони на съседните страни, е прието от депутатите и остава в конституцията: всички недвижими имоти в княжеството, принадлежащи на чужденци, се намират под действието на българските закони (Metodiev & Stoyanov, 1990, pp. 25–26). Българските „нотабили“ не са счели за необходимо да включат допълнителното уточнение от сръбската конституция, че князът може свободно да се разпорежда със своите имоти според правилата на гражданския кодекс, приемайки, че това се подразбира от други конституционни текстове, гарантиращи частната собственост на лицата. В българския основен закон не е включен и друг приложим към българските условия текст от сръбската конституция (чл. 125), постановяващ, че имуществото на частните организации за благотворителни цели не може да се счита за държавна собственост, нито да се използва за нещо друго, освен за онава, което е определено при учредяването им (Paev, 2014, p. 116). За възможността това принципно положение да се добави като законова защита на имуществото на Българската православна църква напр. не се досещат нито архиереите в събранието, нито депутатите с по-висока компетентност по въпросите на отношенията между църква и държава. Неслучайно само след година един от водачите на либералите – Др. Цанков – в качеството си на премиер и министър на външните работи и изповеданията ще се опита, заобикаляйки конституционните текстове, да въведе откровено цезаропапистки закон, предвиждащ отнемане на по-голяма част от имуществото на БПЦ в полза на държавата и общините (Petkov, 2012, pp. 127–145).

Въпросите, свързани с **държавния бюджет**, са представени по сходен начин в основните закони на Гърция, Румъния и Сърбия, като в последния са разписани по-подробно (Paev, 2016, p. 231). Имайки предвид текстовете по този въпрос в конституциите на балканските държави, в българския проект, както и в окончателния вариант на конституцията са приети предложенията от руския проект: бюджетът се представя на Народното събрание, което го разглежда и след приемането му

го представя на княза за утвърждаване; парламентът, ако промени нещо в бюджета, трябва да укаже причините за това; когато не може да се свика Събранието, се прилага бюджетът от последната година (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 31). Това е един от малкото случаи, когато в Търновската конституция намира почти пълно отражение идея, съдържаща се в предосвободенски български държавоустроителен проект. В известния мемоар на Тайния централен български комитет от 1867 г. дейците на организацията споменават сред най-важните прерогативи на бъдещото българско правителство „изработването на предначертанията (проектите) за закони и на предначертанията за бюджета на държавата“, които след одобрението на парламента се представят за утвърждаване от царския наместник (Petkov, 2020, p. 137). Това, което липсва в основния закон от 1879 г., е изричното указание в мемоара от 1867 г., че именно Министерският съвет представя бюджета на Народното събрание, макар това да се подразбира.

Що се отнася до **парламентарния контрол върху държавните сметки и разходи**, конституциите на трите съседни държави не са предвидили изрично такава възможност. В сръбския основен закон има текст, позволяващ да се изискват от Сметната палата сведения и разяснения за държавните сметки, но това е правомощие на Държавния съвет, а не на Народното събрание (Paev, 2014, p. 113). В руския проект на парламента е предоставено правото „да преглежда сметките за разнасяне на сумите, които са назначени по бюджета“, което остава и в рапорта. Депутатите в Учредителното народно събрание (УНС) допълват и уточняват това правомощие, като въвеждат в чл. 105, ал. 6 от конституцията задължението Върховната сметна палата да предоставя подробни изложения за изпълнението на бюджета, които парламентът може да преглежда (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 30).

В действащите основни закони на Гърция и Румъния към 1879 г. липсват обособени раздели за **държавните заеми**. Конкретни идеи по тази тема не се откриват и в публичните български проекти и програми за бъдещо държавно устройство и управление от доосвободенския период. Тези въпроси са разгледани по-обстойно в няколко члена на сръбската конституция от 1869 г., откъдето са заимствани съответните текстове в руския проект от 1879 г. Частта за държавните заеми от последния документ не е редактирана и в българския проект за конституция. Депутатите в УНС приемат основните текстове от руския проект, като добавят конкретни суми: нито един заем не може да се направи без съласието на Народното събрание на редовно или извънредно заседание; при невъзможност за събиране на парламента по предложение на правителството князът може да разреши заем до 1 млн. фр., а след изменението от IV ВНС през 1893 г. – до 3 млн. фр.; отделно князът може да разреши разноски от парите на държавната хазна до 300 хил. фр., след изменението от IV ВНС през 1893 г. – до 1 млн. фр. (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 32). Такова правомощие за извънредни кредити и извънбю-

джетни разходи не е предвидено за монарха според гръцката и румънската конституции, но те пък регламентират право на монарха да сече монети (Paev, 2016, p. 213), което липсва в българския основен закон. В заседанието на 22 март 1879 г. този въпрос е поставен, но не е взето конкретно решение. На питането на депутата Я. Геров „българският княз не ще ли има право да сече пари“ митрополит Мелетий Софийски отговаря, че това право се подразбирало от конституцията (Diaries, 2004, p. 191).

Що се отнася до конституционните разпоредби за **данъците и таксите**, то и в руския, и в българския проект са заимствани две принципни положения, залегнали в сръбския основен закон от 1869 г., включени и в българската конституция: 1. че всеки поданик е длъжен да плаща определените от закона данъци и такси и да изпълнява задълженията си към държавата (в оригиналните текстове: даждия, берии и тегоби); 2. че князът и престолонаследникът се освобождават от данъци, такси и задължения (Paev, 2014, p. 106; Petkov, 2000, p. 83). В друг раздел (чл. 48) депутатите включват в българската конституция положението, прието в гръцкия и румънския основен закон, че нареждането на държавни данъци и такси става само със съгласието на Народното събрание. Макар да липсва такова предложение в руския и в българския проект, Търновската конституция предвижда парламентът да може да опрощава несъбираеми вземания на държавата – данъци и такси (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 30). Принципът, залегнал в чл. 46 на сръбската конституция, че избиратели са пълнолетните граждани, които плащат данък за имот, работа или доход, макар да е включен в българския проект за конституция като едно от основанията за ползване с активно изборително право¹, не е приет от събранието в Търново. На 21 март 1879 г. с демагогски похвати целият рапорт на 15-членната комисия е отхвърлен по предложение на либералските водачи, макар че въпреки това голяма част от предложенията в него остават в конституцията, защото са полезни и приложими. Този ярък пример на съзнателно издигане на групово-партийните интереси над общонародните и държавните (в случая от водачите на самонарекните се либерали) е доказателство, че някои възможности за по-прагматично устройство и управление на създаващата се нова българска държава са осуетени от част от депутатите, които повече се интересуват от това другото политическо течение да не спечели предимство, отколкото от общата полза.

Конституционните текстове за **собствеността** и в руския, и в българския проект от 1879 г., а и в окончателно приетия основен закон, са категорични, но лаконични. Те залагат два основни принципа в тази сфера: 1. Правата на собствеността са неприкосновени; 2. Принудително отстъпване на имот може да стане

¹ Чл. 94 от българския проект предвижда: „Народното събрание се състои само от представители на народа, т.е. от лица, избрани от български граждани, които са на 21-годишна възраст и имат или недвижимо имущество, или плащат на година 100 гр. данък, или пък са свършили в някое средно или висше училище“ (Petkov, 2000, p. 85).

само за държавна и обществена полза, и то срещу справедливо и предварително (това е добавено в хода на събранието, а заемката е от румънската конституция, чл. 19) заплащане (Metodiev & Stoyanov, 1990, pp. 26, 89; Petkov, 2000, p. 83). В заседанието на 26 март 1879 г. Д. Греков прави предложение в конституцията да се добави гаранция и за правото на владение, като се аргументира, че „има земи, които принадлежат на правителството, но които се владеят от частни хора“ и това владение също трябва да е защитено (Diaries, 2004, p. 240; Palangurski, 2018, p. 28). Предложението му не е прието след противно изказване на П. Каравелов и този текст остава в първоначалния си вариант, който макар да е категоричен, не улеснява прилагането на „правата на собствеността“, при това задълго след Освобождението през 1879 г., т.е. след създаването си, новата българска държава остава „страна на дребни поземлени владения“ (Dimitrov, 2018, p. 91).

Съвременните изследвания за практическото приложение на конституционните постановления, свързани със собствеността, показват, че краткият текст в основния закон не може да реши някои реално съществуващи проблеми. Конституционната гаранция на собствеността е важно, но недостатъчно условие за практическото приложение на неприкосновеността на поземлената собственост, особено при покупко-продажба на земя. Независимо от категоричното постановление в чл. 67, че „правата на собственост са неприкосновени“, липсата на конкретни норми за приложението им създава проблеми при упражняването им. В Източна Румелия напр. с чл. 485 от Органическият устав Областното събрание е задължено да приеме закон за кадастъра, с който се привеждат в известност границите на недвижимите имоти, както и закон (чл. 487), уреждащ залагането (ипотекирането) на недвижимата собственост и съдържанието на публичните регистри за нея (Penchev, 2020, p. 69). Такъв Публично-административен правилник е приет през 1883 г. Той дава възможност при продажба на земя или при нейното залагане като гаранция за заем да се направи справка в публичен регистър дали съответният парцел не е вече продаден или заложен. Подобна практика в Княжеството не е установена дълго след Съединението, а приетият през 1907 г. Закон за кадастъра не е приложен, защото комисията, която е натоварена с прилагането му, се натъква на непълноти, които го обезсилват. Поради тези причини пазарът на земя остава ограничен, злоупотребите са чести, а през първите две десетилетия на 20 век земеделският кредит не е в състояние да стимулира икономическия напредък (Penchev, 2020, p. 69).

Що се отнася до **държавните институции, координиращи и управляващи стопанските дейности**, откриваме известни различия в проектите и окончателно приетата конституция. В руския проект министерствата са седем, като освен финансовото е предвидено и Министерство на обществените работи и земеделието (Metodiev & Stoyanov, 1990, p. 99). В българския проект министерствата са шест, но едно от тях е обозначено като Министерство на финансите, земеделието и тър-

говията (Petkov, 2000, p. 82). И в двата случая авторите на проектите се съобразяват с важното значение на основните стопански дейности, които би трябвало според тях да се регулират от отделно ведомство (в руския проект) или поне да са специално обособени управленски сектори в мегаминистерството на финансите. Известно е решението на мнозинството в УНС: броят на министерствата остава шест, но без да се обозначават специфичните стопански сектори, които Министерството на финансите ще координира. Неслучайно в Органическия устав на Източна Румелия (чл. 242) е предвидена Дирекция (т.е. министерство) на земеделието, търговията и общите сгради, която дори е задължена да подготви и представи в Областното събрание законопроект за уреждането на земеделски училища в областта. (Penchev, 2020, p. 70). Без да произтича като задължение от конституцията, опит за създаване на земеделски практически образователен център прави още второто правителство на Княжеството, но това е негова самостоятелна инициатива². Затова и с първото, и с второто изменение на конституцията депутатите от Четвъртото и Петото Велико народно събрание добавят нови, така да се каже стопански министерства: на търговията и земеделието, както и на обществените сгради, пътищата и съобщенията (през 1893 г.), на търговията, промишлеността и труда, на земеделието и държавните имоти, на обществените сгради, пътищата и благоустройството, на железниците, пощите и телеграфите (през 1911 г.), с което структурата на Министерския съвет става много по-функционална и адекватна на стопанските нужди на страната.

Критичният преглед на текстовете, имащи отношение към стопанското развитие в проектите за основен закон и в приетата Търновска конституция през 1879 г., позволява да се направят някои изводи.

Липсата на цялостна концепция за стопанското развитие на България от периода преди създаването на новата българска държава не е трудно да се констатира, но не трябва и да се преувеличава. Защото много от депутатите имат собствен или на фирмите си стопански опит, който несъмнено им помага да се ориентират при вземането на решения по специфичните икономически въпроси, доколкото такива присъстват в основния закон. Трудно е да се открие приемственост между идеите за държавно устройство и управление в проектите от преди Освобождението и приетия през 1879 г. основен закон в сферата на стопанското развитие, защото там такива рядко се съдържат, но някои от формулираните преди тази година идеи и принципи, както стана ясно в изложението, са отразени в Търновската конституция.

² При управлението на кабинета на епископ Климент Браницки в края на 1879 г. се създава първото практическо земеделско училище край Русе с цел да се обучават млади селяни от всички български краища, които след завършването си „ще служат като учители на своето, както и на всички други околни села“ (Държавен вестник, год. I, № 18, 22.12.1879, с. 1–2; Petkov, 2012, p. 118).

Анализът потвърди с нови факти наблюденията и на други автори, че и в руския, и в българския проект, а и в окончателно приетата конституция през 1879 г. най-много са заемките от основните закони на съседните три балкански страни: Сърбия, Гърция и Румъния. Макар че загубеното време в препирни по т.нар. общонароден въпрос и пропиляната политическа енергия за самоцелно групово-партийно противопоставяне лишава депутатите в събранието от възможността още по-пълно да се възползват от конституционния опит на балканските съседи. Напр. безспорно облекчение за общините би било по-подробното разписване на правомощията им в стопанската област, както това е направено в сръбската конституция, чиито текстове са добре познати на българските народни представители. В такъв дух е изказването на М. Балабанов на 22 март 1879 г., с което той настоява на общините да се гарантира чрез конституцията „най-пълно самоуправление“, но до конкретни решения в тази насока така и не се стига (Diaries, 2004, p. 183).

Отсъствието от Търновската конституция на основополагащия за модерния конституционализъм принцип, че цялата власт произтича от народа, както и предоставените почти изключителни правомощия на монарха и в трите формално разделени функции на единната държавна власт (често неправилно обозначавани като противостоящи си три власти, независимо от първоначалната идея на Монтескьо – Petkov, 2023, pp. 201–205), ограничава възможностите на народното представителство да защитава конкретни социални и стопански интереси, ако за тази цел липсва монаршеско благоволение.

Колкото и невероятно да изглежда за някои, дори големите исторически успехи на българската държава като обявяването и защитата на държавната независимост през 1908-1909 г. нямат само положителни последствия. Така напр. крайната промяна в текста на конституционния чл. 17, извършена от Петото ВНС по искане на цар Фердинанд през 1911 г., позволява на назначаваните от монарха правителства да сключват международни договори и без знанието и одобрението на парламента, което може да има негативно отражение върху стопанското развитие. Допускането при сключването на всички международни договори, т.е. и на такива, които имат дългосрочни или временни стопански последици, да липсва парламентарен контрол, създава възможности и предпоставки те или резултатите от тях да не са изцяло в общ интерес, а само на част от управляващите. В този смисъл първоначалният текст на чл. 17 от 1879 г. е по-сполучлив от гледище парламентарната защита на общите държавни интереси.

REFERENCES:

Diaries, 2004. *Diaries of the Constituent Assembly from 1879*. Compiled and commented by Veselin Metodiev. Sofia: Gutenberg. [Дневници на Учредителното събрание от 1879 г. Съставителство и коментар Веселин Методиев. София: Гутенберг].

- Dimitrov, M., 2018. Land ownership and the development of agriculture in Bulgaria (1879 – 1944). *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 3, pp. 88–103. [Димитров, М., 2018. Поземлената собственост и развитието на селското стопанство в България (1879 – 1944). *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 3, с. 88–103].
- Metodiev, V., L. Stoyanov (compilers), 1990. *Bulgarian constitutions and constitutional projects*. Sofia: Dr. Peter Beron. [Методиев, В., Л. Стоянов (съставители), 1990. *Български конституции и конституционни проекти*. София: Д-р Петър Берон].
- Paev, K., 2014. Modern constitutionalism in the Balkans in the 19th century (until 1878). *Studia iuridico-historica*. Vol. III, No. 3, pp. 3–117. [Паев, К., 2014. Модерният конституционализъм на Балканите през XIX век (до 1878 г.). *Studia iuridico-historica*. Год. III, № 3, с. 3–117].
- Paev, K., 2016. *The Tarnovo Constitution in the light of the Balkan constitutionalism of the 19th century*. Sofia: Sibi. [Паев, К. 2016. *Търновската конституция в светлината на балканския конституционализъм от XIX век*. София: Сиби].
- Palangurski, M., 2018. The Turnovo Constitution – Ownership, Finances, Economy. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 3, pp. 23–32. [Палангурски, М., 2018. Търновската конституция – собственост, финанси, икономика. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 3, с. 23–32].
- Penchev, P. D., 2020. Eastern Rumelia as a missed opportunity. *Philanthropy and entrepreneurship in the Balkans in the 19th century following the example of the brothers Evlogi and Hristo Georgievi*. Compiler Pl. Mitev. Sofia: Univ. ed. „St. Kliment Ohridski“, pp. 63–78. [Пенчев, П. Д., 2020. Източна Румелия като пропуснат шанс. *Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX век по примера на братята Евлоги и Христо Георгиеви*. Съставител Пл. Митев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, с. 63–78].
- Petkov, P. St., 2000. The Bulgarian Draft Constitution of 1879. (Towards the history of political management ideas in the 1970s). *Historical review*, Vol. LVI, No. 3–4, pp. 56–90. [Петков, П. Ст., 2000. Българският проект за конституция от 1879 година. (Към историята на идеите за политическо управление през 70-те години на XIX в.). *Исторически преглед*, год. LVI, № 3–4, с. 56–90].
- Petkov, P. St., 2003. *Ideas for State Structure and Governance in the Bulgarian Society 1856–1879*. Veliko Tarnovo: St. Cyril and St. Methodius University Press. [Петков, П. Ст., 2003, *Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856–1879*. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“].

- Petkov, P. St. 2012. *The Bulgarian Orthodox Church and the State Power in the Principality/Kingdom of Bulgaria 1878–1912 (Institutional Relations)*. Veliko Tarnovo: Faber. [Петков, П. Ст., 2012. *Българската православна църква и държавната власт в Княжество/Царство България 1878 – 1912 г. (Институционални отношения)*. В. Търново: Фабер].
- Petkov, P. St., 2020. *Modern history of Bulgaria 18th – 19th century. Documents. Notes. Maps*. Veliko Tarnovo: University Publishing House “St. Cyril and St. Methodius”. [Петков, П. Ст. 2020. *Нова история на България XVIII – XIX век. Документи. Бележки. Карти*. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“].
- Petkov, P. St., 2023. *History of the Bulgarian state and law. Part One. Constitutional foundations and problems of the modern Bulgarian state. On Bulgarian constitutionalism in the 19th and early 20th centuries*. Veliko Tarnovo: University Publishing House St. Cyril and St. Methodius. [Петков, П. Ст. 2023. *История на българската държава и право. Част първа. Конституционни основи и проблеми на модерната българска държава. За българския конституционализъм през XIX и началото на XX век*. Велико Търново: Университетско издателство Св. св. Кирил и Методий].
- Petkov, P. St., 2023a. Economic development in Bulgarian ideas and projects for state organization and governance in the 19th century until 1879. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 8, pp. 60–71. [Петков, П. Ст., 2023а. Икономическото развитие в българските идеи и проекти за държавно устройство и управление през XIX век до 1879 година. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 8, с. 60–71].

Correspondence address:

Petko St. Petkov – Professor, PhD

St. Cyril and St. Methodius university of Veliko Tarnovo

Department of Early-modern and Modern Bulgarian History

Faculty of History

2, Theodosius Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo

Tel.: (+ 359) 887 875235

E-mail: drpstpetkov@gmail.com

Scopus Author ID: 57646385200

Web of Science ResearcherID [AAA-7950-2020](https://orcid.org/0000-0001-7424-3396)

<https://orcid.org/0000-0001-7424-3396>